

ЖЕЉКО БЈЕЉАЦ*
НЕВЕНА ЋУРЧИЋ**

ТУРИСТИЧКЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ НА ПРОСТОРУ ЗАПАДНОГ ПОМОРАВЉА¹

Резиме. У постојећој туристичкој понуди, манифестациони туризам представља врсту туризма која може да допринесе повећању обима туристичке потражње, посебно према природним и антропогеним вредностима туристичког места или региона. Западно Поморавље представља најјужнији перипанонски микрорегион у Србији, а коме одговара долина реке Западне Мораве. Овај простор представља и једну од најпосећенијих туристичких дестинација у Србији. Циљ рада је утврђивање значаја туристичких манифестација за укупан развој туризма на простору Западног Поморавља, као и утврђивање повезаности манифестационог са бањским, руралним, културним и гастрономским туризмом на простору који представља и значајну транзитну туристичку дестинацију.

Кључне речи: Туристичке манифестације, Западно Поморавље, Србија.

Abstract. In the current tourist offer, tourism of events presents a kind of tourism that could contribute to extending the tourist demand, especially towards natural and anthropogenic values of a tourist site or region. West Morava's area is the southernmost Panonian -subregion in Serbia, and is related to the valley of the West Morava River. This region is also one of the most visited tourist destinations in Serbia. The aim of this paper is to establish the correlation between the formal events and spa resorts, riural, cultural, and gastronomic tourism in the area which also presents a significant transitive tourist destination.

Key words: Tourist events, area of West Morava, Serbia.

Увод

У свету манифестациони туризам својим значајем је већ превазишао туризам као привредну делатност и од почетка 80-тих година 20. века се помиње као посебна индустрија (event industry). Индустрија догађаја је дефинисана "као систематско планирање, развој и маркетинг фестивала и специјалних догађаја, катализатор и изграђивач имиџа" (Getz, Wicks, 1993). Оно што издваја индустрију догађаја је разноликост садржаја туристичких манифестација (догађаја) у многим местима која теже да се специјализују у организовању и буду домаћини специјалних догађаја, који доносе и одређене економске ефекте.

Као показатељи ове индустрије служе подаци да се годишње у свету одржи око један милион различитих туристичких манифестација са годишњим приходом од преко 25 милијарди УСД и приближно 405 милиона посетилаца (IFEА, 2005), наспрам 650 манифестација у Србији (Календар туристичких приредби у Србији 2007, Водич

* Др Жељко Бјељац, научни сарадник Географског института "Јован Цвијић" САНУ, Ћуре Јакшића 9, Београд

** Мр Невена Ћурчић, асистент, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Природно-математички факултет, Трг Доситеја Обрадовића 3, Нови Сад

¹ Рад представља део истраживања у оквиру пројекта (146011) "Географски модалитети проучавања недовољно развијених општина у Србији", финансираног од стране Министарства наука Републике Србије

кроз туристичке Манифестације у Србији, 2007), без адекватног и систематизованог приказа прихода од манифестација.

У домаћој и страниој литератури појмови догађај, фестивал и манифестација, представљају исти појам, који се дефинише као јавно извођење у виду илосбе, приредбе или више приредби разних категорија људског достигнућа (јединствена приредба), а које се издвајају по својој специфичности, остварујући туристичке ефекте и циљеве а организују се у свим насељима која имају свој интерес у томе, са јавним масовним наступом и јавним изражавањем који су значајни по размери, величини, квантитету садржаја, а који су јасно отворени према јавности, са централном темом и ограничени даном отварања и затварања, направљене од стране различитих структура, садржавају бројне активности и сарађују са различитим деловима региона у коме се одржавају (Ожеговић С, 1977; Burns i dr 1986; Getz D, 1991; Аврамовски М 1996; све цитирано у Бјељац Ж, 2006).

Манифестациони туризам је "важан мотиватор за путовање и један од највише растућих сегмената туристичке привреде. То је условљено способношћу догађаја да помогне нивоу туристичке атрактивности, медијској покривености и промоцији места и дестинације за будуће посетиоце" (Backman i dr, 1995). Иако су многи од фестивала (догађаја) облик локалног друштвеног слава, они имају значајну улогу за туристичка кретања. Манифестације, не само да могу привући посетиоце у место одржавања, већ могу допринети и "креирању позитивног имица дестинације, обогатити туристички доживљај, те допринети продужетку њиховог боравка" (Baum, Hagen, 1999). Они подстичу осећај заједничког поноса у одређеној заједници и представљају важан потенцијал за развој туризма. Трансфер особина манифестације у дестинацију је толико важан, јер те особине "почињу доминирати природним или физичким одликама простора и идентификацијом туристичког места" (Burns i dr, 1986, цитирано у Аврамовски, 1996)

Манифестациони туризам представља вид туристичке понуде, у коме је садржај манифестација повезан са локацијом одржавања сам по себи туристичка вредност и које саме привлаче потенцијалне посетиоце и где је предвиђен читав низ пратећих туристичких програма повезаних и са природним и другим антропогеним туристичким вредностима одржавања. Услед тога не изненађује чињеница да су у данашње доба манифестације постале најраспрострањенија врста модерних специјалних догађања (Getz, Chaune, 1997), као и најбрже растуће туристичке атракције (Mayfield, Crompton, 1995). Манифестације играју значајну улогу у друштву, обезбеђујући главну тачку за учествовање културе и обичаја и арену за унифицирану размену између друштвених група (Getz, 1994).

Туристичко географски положај Западног Поморавља

Поморавље представља простран регион у сливовима три Мораве, а који обухвата и највећи део територије централне Србије. У ужем смислу, Поморавље је представљено долинама Велике, Западне и Јужне Мораве. Западно Поморавље је упореднички издужени микрорегион са површином од 5220 км², којем "одговара долина Западне Мораве и део њеног слива око Скрапежа, Бетиње и Расине. Композитну долину Западне Мораве чине Пожешка котлина, Овчарско – Кабларска клисура, Чачанско – Краљевачка котлина и сужења између Врњачке, Трстеничке и Крушевачке котлине" (Марковић, Ј.Ђ, 1988). По ободу долиנסке регије, неколико планина чине ободне стране предела и утичу на поднебље (Јелица, Гоч, Котленик, Јастребац).

За развој туризма Западног Поморавља, од значаја је и његов функционални положај, који је поливалентан. Поливалентност подразумева да се туристи у овом

делу Србије могу упознати са бројним и разноврсним, атрактивним туристичким вредностима и локалитетима, а друга одлика функционалног положаја је транзитност. "Преко ове регије транзитира велики број туриста првенствено према Јадранском мору. Према дистанци туристичког путовања, транзит домаћих туриста се може означити као регионалан и локални. Регионална транзитна туристичка кретања домаћих туриста усмерена су из градских насеља ка Јадранском приморју. Локална транзитна кретања домаћих туриста су најмасовнија. Одвијају се на релацији матично место-ближи туристички мотиви" (Станковић М.С, 1990).

Кроз долину Западне Мораве упоредничким правцем пружања, пролазе и значајне магистралне друмске (део друмског саобраћајног правца у дужини од 268 км, који упоредничким пружањем повезује Западни део Србије са правцем Паневропског коридора 10) и железничке саобраћајнице (пруга нормалног колосека од Сталаћа (пруга Београд-Ниш) преко Крушевца, Краљева, Чачка, Пожеге до Ужица). Друмска саобраћајница представља транзитни туристички правац Појате - Чачак (магистрални пут Е761) а у источном делу Чачанско-Краљевачке котлине почиње и траса транзитног туристичког правца Краљево – Приштина – Скопље (Просторни план Републике Србије, 1996) који повезује Западноморавску долину са Косовом и Метохијем и Вардарском котлином. Део друмског саобраћајног правца код Чачка припада и будућој магистралној друмској саобраћајници М22 (магистрални правац Београд-Јужни Јадран). Поред Трстеника се налази и привредни аеродром, који може бити оспособљен за пријем хеликоптера и чартер путничких летова.

Према Просторном плану Републике Србије из 1996. године транзитни туристички правац Појате-Чачак раздваја две туристичке зоне (Средишњу и Централну), односно сегменти трасе припадају туристичком региону Копаоник (у јужном делу), а у северном делу су као гранични туристички регион издвојене Шумадијске планине. Овај транзитни туристички правац представља регион у долини Западне Мораве, који се упореднички пружа око 170 км, од Пожеге до Сталаћа.

У овом раду, простор Западног Поморавља, је посматран као потенцијална туристичка дестинација, у којој се као главне туристичке вредности издвајају термоминерални извори, богато антропогено наслеђе, које чини и културну баштину Србије, ободне планине као излетнички и спортско рекреациони центри а где туристичке манифестације представљају елемент понуде који је примаран као део који у себи најбоље садржи целокупну туристичку понуду туристичке дестинације Западно Поморавље.

Посматрано по географском и саобраћајном положају, овом региону гравитира седам општинских центара (Ужице, Пожега, Чачак, Краљево, Врњачка бања, Трстеник, Крушевац). Овај регион као засебно транзитно туристичко подручје, издвојен према саобраћајним, природно географским и атропогеним вредностима и елементима, обухвата седам општинских центара (без Ужица, које представља градски туристички центар туристичког региона Тара-Златибор-Златар) и деловима њихових општинских територија: Пожега, Чачак, Краљево, Врњачка бања, Трстеник, Александровац (иако се насеље Александровац не налази директно у долини Западне Мораве, саобраћајно гравитира према Западној Морави, јер на југу, према Копаонику нема адекватне саобраћајне мреже) и Крушевац. Транзитно туристичко подручје Западно Поморавље, компатибилно је са околним туристичким регионима и транзитним туристичким правцима.

Према Стратегији развоја туризма у Србији до 2015. године (Група аутора, 2006) простор Западног Поморавља је лоциран у оквиру кластера Југозападна Србија, где "термални и минерални извори са бањама, Овчарско- Кабларска клисура, Карневал и Филмски фестивал Врњачка бања, Весели спуст на реци Ибру код Краљева" представљају, између осталих, ресурсну и атракцијску основу овог

Кластера. Представљен је као регион бањског туризма услед распрострањености термоминералних извора.

Манифестације које у оквиру Стратегије развоја туризма до 2015. године, на нивоу Србије, имају висок степен атрактивности и средњи степен конкурентности, уз рурални и здравствени туризам представљају кључне производе кластера. Као једна од кључних дестинација кластера Југозападна Србија се истиче Врњачка бања. Као један од кључних инвестиционих пројеката, према Стратегији, издваја се проширење инфраструктуре и капацитета за манифестације. При том, у оквиру овог кластера, манифестације са преовлађујућим културно-уметничким или забавним садржајима програма имају висок приоритет као сегмент укупног туристичког производа, а манифестације са спортским садржајима низак приоритет. Према маркетинг плану кластера, простор који покрива Западно Поморавље у оквиру свог производног портфолија је опредељен да на дуги рок здравствени туризам и манифестације буду примарни туристички производи. Ради се о дестинацијама које привлаче углавном регионалне и локалне госте и које могу бити тачке заустављања тура (ради одређене атракције или само као смештајни центри).

Оцена значаја туристичких манифестација у Западном Поморављу

Према садржају манифестације имају уметнички, забавни, образовни, културни и етнографски карактер. Према месту и значају одржавања, манифестације могу бити локалне, зонске, националне и интернационалне. Понављају се у одређеним временским размацима (сваке године, бијенално, тријенално). Временски трају од једног до седам дана. Представљају туристичку понуду за само одређени број посетилаца који при том, према програму туристичких организација или самоиницијативно, обилазе атрактивне туристичке вредности у месту одржавања фестивала (Бјелџак Ж, 1998).

На траси Западног Поморавља, која обухвата територију седам општина, туристичке манифестације представљају значајан туристички потенцијал. Туристичке манифестације представљају и допуну туристичког садржаја у бањским туристичким местима и градским и општинским административним центрима у сезони или ван ње, као што су уметничке, спортске и забавне манифестације које се одржавају у Врњачкој бањи, Рибарској бањи, бањи Горња Тречка, Овчар бањи, Крушевцу, Чачку, Краљеви. Јак потенцијал за развој манифестационог туризма имају све општине у долини Западне Мораве.

Општине Чачак, Крушевац, Врњачка Бања и Краљево налазе се међу 10 водећих општина у Србији по броју манифестација (Водич кроз туристичке манифестације, бр 2, 2006). Такође, ове општине према економским показатељима развоја, спадају и у најразвијеније у Србији (Општине у Србији, Републички завод за статистику, 2007). Оне се простиру на релативно малом, али саобраћајно добро повезаном подручју.

Током истраживања, да би се утврдио значај туристичких манифестација за укупан развој туризма на простору Западног Поморавља, коришћени су следећи критеријуми: карактер одржавања; традиционалност; време одржавања и број дана трајања; број посетилаца и учесника; пратеће манифестације; простор одржавања; и организатори. Класификација манифестација је рађена према истраживањима аутора (Бјелџак Ж, 1998; 2006), која обухвата поделу туристичких манифестација на: уметничке, привредне, забавне, политичко-историјске, етнографске, верске, научно стручне, спортске и туристичко пропагандне.

Карактер одржавања, издвојен је ради увида у ранг манифестације који може бити локални, регионални, национални и међународни (што је ранг виши,

манifestација има већу туристичку вредност). На простору Западног Поморавља се одржава 12,3% свих манифестација у Србији. Уметничке манифестације чине 28,0%, спортске 20,0%, привредне 18,7 %, етнографске и забавне по 10,7%, верске 5,3%, политичко - историјске и научно -стручне по 2,7% и туристички-пропагандне 0,2%. Према рангу одржавања, преовлађују манифестације локалног и регионалног карактера са 53,3%, националне са 26,7% и међународне са 20,0 %.

Табела 1. Број и врста манифестација на простору општина Западног Поморавља, 2007. године

Општине	Укупно	Уметничке	Привредне	Спортске	Верске	Етнографске	Забавне	Политичко-историјске	Туристичко-пропагандне	Научно-стручне
Чачак	23	5	4	6	1	2	3	0	0	2
Врњачка Бања	18	3	6	6	0	1	2	0	0	0
Крушевац	16	7	1	0	1	3	1	2	1	0
Краљево	8	2	2	1	1	1	1	0	0	0
Трстеник	5	3	0	1	0	0	1	0	0	0
Александровац	3	0	1	1	1	0	0	0	0	0
Пожега	2	1	0	0	0	1	0	0	0	0
Укупно	75	21	14	15	4	8	8	2	1	2

Извори : Календар туристичких приредби у Србији, 2007. године
Водич кроз туристичке манифестације, бр. 6 и бр 7, 2007 година

Међународне туристичке манифестације се одржавају у општинама Чачак (седам манифестација), Врњачка бања (пет), Крушевац (две) и Трстеник (једна). По садржају програма су спортске, уметничке, научно-стручне и етнографске. То су:

- Међународни фестивал анимације "Аниманија", Међународна смотре научних радова студената агрономије, Међународна манифестација о атмосферским пражњењима, Европско првенство за жене у боди билдингу, Међународни турнир АТФ у тенису за децу до 14 година "Чачак опен", Међународни пливачки маратон Овчарско-Кабларска клисура, Међународни турнир у кик боксу и каратеу "Златни појас" (Чачак);
- Међународни фудбалски турнир Јужне Европе у млађим категоријама, Међународна улична трка "Врњачки паркови", Међународни бриџ фестивал, Брдска трка у аутомобилизму која се бодује за шампионат Европе, Србије, Републике Македоније и Босне и Херцеговине и Међународни Врњачки карневал (Врњачка бања);
- Међународни фестивал хумора и сатире "'Златна Каџига" и Међународни фестивал хране и старих заната у Рибарској бањи (Крушевац); и
- Међународна ликовна колонија Рома (Трстеник).

Туристичке манифестације националног ранга се одржавају у општинама: Чачак (шест), Врњачка бања (пет), Крушевац (четири), Краљево (три), Александровац и Трстеник (по једна). По садржају програма, преовлађују: уметничке манифестације (10),² привредне (четири),³ етнографске (четири),⁴ верске (једна),⁵ спортске (једна),⁶ туристичко –пропагандна (једна)⁷, и политичко-историјска (једна)⁸.

² Ликовна колонија "Српска света гора", "Дисово пролеће", Смотра и фестивал анимираног филма (Чачак), "Јефимијини дани" (Трстеник), Фестивал филмског сценарија (Врњачка бања), Уметнички фестивал "Беловодска розета" (село Јасика, Крушевац)

Традиционалност (перманентност у одржавању). Традиционалне су оне манифестације које имају непрекидан низ од пет узастопних одржавања, уз познат датум и сталну локацију одржавања (Бјељак Ж, 2006). Од одржаних манифестација, представљених у табели један, традиционалне чине 47,5 %. Поједине манифестације Западног Поморавља које се одржавају већ дуги низ година, утичу са својим именом и традицијом на препознатљивост и места и региона одржавања, попут манифестација: "Нарцисима у походе" са 50 година традиције; "Дисово пролеће" са 43 године традиције; "Жупска берба" и Беловодска розета" са 32 године традиције одржавања.

Време одржавања и број дана трајања. Критеријум издвојен у циљу утврђивања повезаности организовања маснифестација и слободног времена посетилаца. Највећи број манифестација се одржава у летњем периоду (31,2%), затим у јесењим месецима (26,2%), у пролеће (23,8%) а најмањи број у зимским месецима (19,8%). Посматрано по месецима, највећи број манифестација се одржава у мају, септембру и августу месецу. Међународне и националне манифестације, а које имају и традицију одржавања, највише се одржавају током септембра, августа и маја месеца. Одржавање манифестација углавном у летњем делу године погодује организовању програма на отвореном простору и већој посећености. Манифестације у просеку трају око три дана.

Број посетилаца и број учесника. Критеријум издвојен ради указивања на масовност и коришћење програма туристичке понуде. Манифестације на простору Западног Поморавља годишње посети око 560.000 посетилаца из целе Србије, али и из иностранства. Према анкети достављеној општинским туристичким организацијама и организаторима манифестација, више од две трећине посетилаца је из општина које организују манифестацију и околних општина, као и општина Србије и Босне и Херцеговине (Републике Српске) које припадају полудневној и дневној контрактивној зони до три сата удаљености (друмским саобраћајним путничким превозним средствима). Остатак посетилаца чине корисници пансионских услуга у бањским и другим туристичким местима Западног Поморавља.

Пратеће манифестације. Критеријум који указују на разноврсност и атрактивност програма који манифестацију укључује у туристичку понуду. Организатори, да би обогатили програм и садржај, организују и низ различитих пратећих приредби током трајања манифестације, које су уско везане са основним програмом, али могу бити и без неке тематске повезаности. То су најчешће ликовне изложбе, стручни скупови, програми забавног карактера, спортски сусрети и др.

Простор одржавања. Критеријум који показује повезаност манифестације и природних и антропогених туристичких вредности простора одржавања. Западно Поморавље је богато природним и антропогеним вредностима, што пружа добру основу за одржавање разноврсних туристичких манифестација, повезаних са бањским (Врњачка, Овчар, Рибарска бања), руралним⁹, културним¹⁰, верским¹¹, спортско –

³ Питијада (Чачак), Берза бања, Сабор хотелијера и угоститеља "ХОТРЕЦ" и изложба паса Ц.А.Ц. (Врњачка бања), Жупска берба (Александровац)

⁴ Сабор фрулаша "Ој Мораво" село Прислоница, Смотра фолклора "Сабор дијаспоре" (Чачак), Смотра народног стваралаштва дече Србије (село Ратина, Краљево), Сабор народног стваралаштва "Падешки кладенац" (село Падеж, Крушевац)

⁵ Жички духовни сабор (Краљево)

⁶ републички фестивал планинара "Нарцисима у походе" (Краљево),

⁷ изложба туристичких публикација (Крушевац)

⁸ Видовдански сабор (Крушевац)

⁹ сеоска насеља Прислоница, Мрчајевци, у којима се организују и туристичке манифестације Сабор фрулаша и Купусијада, општина Чачак, Лопатница, Растина, општина Краљево, Брезовица, општина Трстеник, као центри руралног туризма на овом простору

рекреативним, излетничким – викенд¹², гастрономским, зимским планинским¹³ и транзитним туризмом.

Организатори манифестација. Критеријум издвојен ради утврђивања циља организовања манифестације. Као организатори туристичких манифестација се најчешће јављају: туристичке организације (општинске туристичке организације, туристичка друштва), туристичке агенције, институције културе (Културно просветне заједнице, народне библиотеке, домови културе, позоришта, народни универзитети и други); спортска друштва, привредни субјекти (приватна и државна предузећа); државне институције (локална самоуправа, републичке институције) и остали (невладине организације и струковна удружења).

У општини Чачак, самостално или у сарадњи са другима (најчешће са институцијама културе), општинска туристичка организација се као организатор појављује 19 пута. У општини Врњачка бања општинска туристичка организација се самостално или у сарадњи са другима (најчешће са институцијама културе) појављује девет пута. Као организатори манифестација се највише јављају Туристичка организација Чачка, Туристичко спортски центар Врњачке Бање, Туристичка организација Александровца, Културни центар Врњачке бање, Културно просветна заједница Крушевца, Градска библиотека у Чачку, Туристичка организација Крушевца, спортски клубови Чачка, Крушевца, специјална болница Рибарска бања и други. Проблем код организатора је да најчешће не постоји вертикална и хоризонтална међусобна повезаност, да не постоји утврђен термински план у спровођењу фаза организовања манифестација, као и да је уочљиво одсуство правремене и перманентне туристичке промоције.

Туристичке манифестације као самосталне туристичке вредности

Анализирајући наведене критеријуме, који су коришћени да би се издвојиле туристичке манифестације које чине самосталну туристичку вредност Западног Поморавља, дошло се до следећих резултата:

- **"Дисово пролеће"**, уметничка манифестација посвећена познатом српском песнику Владиславу Петковићу Дису у организацији Градске библиотеке у Чачку, одржава се од 1964. године. Ова манифестација има национални ранг одржавања. Додељује се "Дисова награда" за најбољу књигу поезије, а постоје још три категорије конкурса: за младе песнике, за есеј о Дису и за ученике основних и средњих школа са подручја Моравичког округа за поезију и прозу. Библиотека са Домом културе организује ликовну изложбу "Пролећни анале" (до сада је одржано 10), као и концерте класичне музике. Организују се и научни скупови а млади се анимирају кроз атрактивне мултимедијалне садржаје (програм "Дисовизија" и др.) Дисове свечаности трају од марта до краја маја. Део свечаности се одвија у селу Заблаћу, а промоције се врше и у другим градовима Србије (Београд, Ужице, Панчево). Број посетилаца је неколико хиљада, а учесника неколико десетина (www.turizamcacak.org.yu/Manifestacije).

¹⁰ народно градитељство и културно-историјски споменици из различитих епоха у насељима Чачак, Краљево, Крушевац, као локације одржавања туристичких манифестација које привлаче и значајан број посетилаца

¹¹ сакрални објекти Српске православне цркве (црква Лазарица у Крушевцу, манастири Жича, Љубостиња, Наупаре)

¹² планине Јастребац, Гоч, излетишта Багдала, Слободиште и др.

¹³ планина Гоч и близина Копаоника, Златибора, Таре

- **Сабор фрулаша Србије "Ој Мораво"**, етнографска манифестација, коју у Прислоници код Чачка, организују Дом културе у Прислоници, Туристичка организација општине Чачак, Скупштина општине Чачак и Туристичко друштво "Вујан" од 1988. године. Манифестација се одржава крајем јула у трајању од два дана, а устаљовљена је као такмичење најбољих фрулаша Србије. Покренула га је група ентузијаста, која је развијајући сеоски туризам у Чачанској регији и пре свега Прислоници, желела туристима да понуди, осим традиционалне народне кухиње, пијаће воде са извора, свежег планинског ваздуха и пашњака и ливада и аутентични звук древног српског инструмента – фруле. Сабор се увек одржава у другој половини јула (најчешће је то задња седмица) наслањајући се на храмовну славу манастира Вујан, Св. Архангела Гаврила (26. јула). Сабор има национални ранг одржавања, а наступају фрулаши, победници са предтакмичења у Врњачкој Бањи, Врању, Бољевцу, Брусу, Скакавцима код Косјерића и Иђошу.

Слика 1. Сабор фрулаша у Прислоници код Чачка (www.Prislonica.co.yu)

На осталим, пратећим приредбама наступају: беседници, песници, свирачи на старим народним инструментима, певачке и играчке групе из Србије, организују се изложбе народних рукотворина, старих заната, градитеља фрула, такмичење у спремању старих јела¹⁴, изложба узгајивача цвећа и пчелара из овог краја, промоције књига, етномузиколошки научно стручни скупови, вајарска колонија, школа фруле "Владика Николај" (у порти манастира Вујан). Током свечаног отварања 20. Сабора, откривен је и споменик фрулашу, постављен у центру села. Број посетилаца је неколико хиљада (www.Prislonica.co.yu).

- **Смотра народног стваралаштва дече Србије**, етнографска манифестација, у Ратини, селу у општини Краљево. Организује се од 1975. године у организацији Савеза аматера Србије, Културно-просветне заједнице из Краљева и месне заједнице Ратина уз финансијску помоћ Министарства културе Србије и општине Краљево. Одржава се средином маја месеца и траје два дана. Има национални ранг одржавања. Поред 20 ансамбала из Србије, учествују као гости и ансамбли из Босне и Херцеговине (Републике Српске) и Републике Македоније. У оквиру Смотре, одржавају се, као пратеће манифестације и позоришне представе, сусрети дечјих песника са ученицима

¹⁴ део квалификационог такмичења у оквиру туристичке манифестације "Златне руке Србије", у организацији Туристичке организације Србије

школа у Краљеву, Сабор младих фрулаша, концерт домаћина и гостију Смотре, изложба ликовних дечјих радова, дечји шаховски турнир и друге пратеће приредбе. Број учесника је око 1000, а посетилаца око 2000 (www.kraljevo.com/turizam).

- **Жички духовни сабор – "Преображење"**, уметничка манифестација, одржава се сваког августа на верски празник Преображење Господње (19. август) и траје два дана. Књижевни клуб Краљево је 1992. године, иницирао одржавање манифестације. Има национални карактер одржавања. Организује се у средњовековном манастиру Жича и културним институцијама Краљева. Као пратеће манифестације издвајају се: скуп књижевних критичара, вече поезије, ликовне изложбе (у 2007. години одржана је изложба 50 репродукција фресака из манастира Жиче, Сопћана, Студенице, Пећке патријаршије и других манастира). Број посетилаца је неколико хиљада, а учесника неколико десетина (www.kraljevo.com/turizam).
- **Нарцисима у походе**, манифестација која је установљена као републички сабор планинара. У организацији Планинарског друштва "Гвоздац" и Планинарског савеза Србије одржава од маја 1955. године, као републички сабор планинара. Манифестација траје два дана, други викенд маја месеца. Циљ ове спортско рекреативне манифестације је освајање врха Столова и уживање у свежим нарцисима. Стаза је у оба смера дуга око 25 км, са висинском разликом од око 1000 м. Од врха Столова (Усовице – 1375 m) могуће је вратити се у Брезну и Каменицу, или продужити према манастиру Жичи и Боготовцу. За оне који дођу у Брезну планинари домаћини спремају планинарски ручак. Окупља око 500 планинара и других љубитеља природе из Краљева, Крушевца, Крагујевца, Смедерева, Београда, Ужица и других градова у Србији, а 2007. године били су присутни и планинари из иностранства (www.jutok.org.yu/narcisima и pohode/narcisi.htm).
- **Јефимијини дани**, уметничка манифестација која је посвећена жени уметници и жени ствараоцу - српској деспотици Јелени (монахињи Јефимији) из средњег века, првој српској песникињи. Одржава се од 1971. године у Трстенику и манастиру Љубостиња од 20. до 24. јуна. Има национални ранг одржавања. Организатор је Културно просветна заједница општине Трстеник. Свечаност почиње 20. јуна отварањем ликовне изложбе, а програм се састоји од изложбе ручног ткања, музичко сценског извођења, промоције писаца. Централна манифестација под називом "Песничка приношења" се одржава у порти манастира Љубостиња. Честе гошће ове манифестације су биле Десанка Максимовић и Мира Алечковић. Број учесника је неколико десетина, а број посетилаца око 1000 (www.turizam-krusevac.org.yu/html/trstenik.php).
- **Жупска берба**, привредна туристичка манифестација, одржава се од септембра 1963. године, у организацији Скупштине општине Александровац и Туристичке организације општине Александровац. Манифестација траје од 27. септембра до 01. октобра, има регионални ранг одржавања. Програм ове привредне туристичке манифестације обухвата маскенбал, ликовну изложбу деце, изложбу пољопривредних производа, концерт фолклорних ансамбала из региона, избор за најлепшу берачицу. Свечаност бербе под називом "Жупа, океанија вина и љубави", одржава се у оквиру "Винске улице" у центру Александровца, дуж које своје производе нуде најбољи виноградар и винари

жупе. Жупске домаћице надмећу се у припремању старих заборављених јела и подсећају на старе обичаје. Током манифестације своје поставке посетиоцима презентирају Музеј винарства и виноградарства и Завичајни музеј Жупе. Завршног дана бербе, из фонтане у центру града, као јединствен приказ у свету, уместо воде тече вино. Ова туристичка манифестација већ дуго година представља препознатљиво обележје Александровца и читаве Жупе и као таква налази се у оквиру туристичке туре "Путевима вина Србије". Број посетилаца је неколико десетина хиљада, а број учесника неколико стотина (www.zupskaberba.co.yu).

- **Беловодска розета**, уметничка туристичка манифестација, основана је 1975. године. Организатори су локална Културно-просветна заједница и Скупштина општине Крушевца, а посвећена је самоуком кипарима и клесарима у насељу Бела Вода код Крушевца. Манифестација се одржава првог викенда у јулу и траје три дана. Окупља књижевнике у оквиру Књижевне школе "Слово љубвље", ликовне уметнике у оквиру вајарске колоније "Беловодски пешчар" од 1988, а од 1995. и клесаре у оквиру програма који негује клесарску традицију овог краја под називом "Дани Рада Неимара", као и глумце, рецитаторе, музичаре, фолклористе у оквиру уметничког програма "Моравске ведрине". Манифестација има национални ранг одржавања. Сваке године признање "Беловодска розета", цвет исклесан у камену, додељује се за свеукупни допринос домаћој културној баштини. У оквиру пратећег програма манифестације наступају и културно-уметничка друштва, а организују се и спортска такмичења. Број учесника је неколико десетина, а посетилаца неколико хиљада (www.seoski-turizam.org).
- **Златна кацига**, међународни фестивал хумора и сатире, основан је од стране Културног центра у Крушевцу 1993. године у циљу унапређивања и афирмације хуморно-сатиричног стваралаштва. Од 1994. године постао је међународни, а маја 1996. године регистрован је у WITT WORLD Њујорк чиме је сврстан у престижне фестивале у свету. Седиште Фестивала је у Крушевцу. Покровитељи су Министарство културе Републике Србије и Општина Крушевац. Активности Фестивала се одвијају током целе године, а завршни програм тематског конкурса се реализује 01. априла, на светски Дан шале, када се званично уручују награде. Поред главних награда, Фестивал додељује и Награду за животно дело која је намењена истакнутим ствараоцима рођеним у Крушевцу. Признање "Витез од Чарапаније" (почасни грађанин Крушевца) додељује се осведоченом пријатељу града, а награда "Раде брка" за кратку писану форму са специфичним хумором моравског подневља. У оквиру Фестивала, као легат великог мајстора карикатуре Александра Класа, уручује се Класово мајсторско перо. Путем каталога награђених аутора, конкурса и пропагандног материјала врши се специфична презентација културе Србије у иностранству. Ова уметничка манифестација окупља више стотина карикатуриста и писаца из земље и иностранства (www.kck.org.yu/zlatna_kaciga.htm).
- **Видовданске свечаности**, политичко-историјска манифестација, која се одржава у Крушевцу од 50-тих година 20. века у организацији Скупштине општине Крушевац и Туристичке организације Крушевац. Манифестација има регионални карактер, траје месец дана током јуна месеца, са завршним приредбама током 28. јуна. Манифестација, која представља културно и

историјско подсећање на догађаје у ноћи пред Косовску битку 1389. године, почиње Филозофско књижевном школом, а остали елементи програма су позоришне представе, Вашар развојних пројеката, међународна дечија ликовна колонија "Биберче", 14. по реду (траје осам дана, у манастиру Наупаре), Изложба радова полазника 20. генерације Школе ликовних талената "Милан Миловановић" у Пионирском парку, концерти класичне музике, стручни скупови, промоције књига, поетске вечери, концерти забавне музике, концерти народне музике. На излетишту Слободиште се одржава меморијални програм у част Видовдана и српских слободара 20. јуна. Црквени програм у част великог српског националног празника предвиђа Бденије у Цркви Лазарица 27. јуна, а Свету архијерејску литургију, свечану литију и помен код споменика косовским јунацима 28. јуна. У оквиру ове манифестације, као део туристичке понуде, издвајају се гастрономски специјалитети под називом "Кнежева вечера" коју чине јела која су по предању служена током вечере кнеза Лазара Хребљановића и његових великаша, ноћ уочи битке на Косову пољу. Број учесника је неколико стотина, а посетилаца неколико десетина хиљада (www.turizam-krusevac.org.yu).

- **Сабор народног стваралаштва "Падешки кладенац"**, етнографска манифестација, одржава се од 1975. године у селу Падеж код Крушевца. Организатори ове манифестације су Културно-просветна заједница општине Крушевац и месна заједница Падеж, док је генерални покровитељ манифестације Скупштина општине Крушевац. Манифестација има регионални карактер, окупља културно уметничка друштва из Расинског, Моравичког и Рашког округа. Током дводневне манифестације (05. и 06. септембра) организују се и: изложба народне радиности, такмичење у припремању јела на старински начин, ликовне колоније, а бирају се и "нај бака", "нај дилбер" и "нај лепотица сабора". Манифестација има регионални карактер. Број учесника је око 300, а посетилаца је неколико хиљада (www.turizam-krusevac.org.yu).
- **Берза бања и климатских места Србије**, представља највећу привредно-туристичку манифестацију из области бањског туризма у Србији. Прва берза је одржана 1990. године. Организатор ове манифестације је Скупштина општине Врњачка бања и Удружење бањских и климатских места Србије. Манифестација има национални ранг. Одржава се крајем маја и траје три дана. Сајамски сегмент се одржава на 600 м² у конгресном центру хотела "Звезда" и обухвата излагаче из области производње и дистрибуције: Wellness & Spa опреме, Fitness опреме, опреме за угоститељство и хотелијерство, медицинске опреме, здраве хране и пића, информатичке подршке хотелском пословању, процесне опреме и видео надзора, итд. Промоција Берзе обухвата и емитовање промо спота на 40 локалних телевизијских станица Србије, са посебним акцентом на околне градове (Крагујевац, Горњи Милановац, Чачак, Крушевац) у којима се емитују и емисије уживо са позивом грађанству да у то време посети Врњачку Бању. Ову манифестацију посети и до 50.000 посетилаца. Као пратећи програми организују се забавно-музички програми. На Берзи је, традиционално, присутан менаџмент свих здравствених центара, Института, локалне самоуправе бањских и климатских места Србије и хотелијера и бања из иностранства (Словеније, БиХ, Македоније, Аустрије, Румуније...) Број учесника је око 200, а посетилаца око 50000. Удружење бањских и климатских

места постало званичан члан Удружења европских бања (European Spa Association - ESPA). (www.berzabanja.com).

- **Врњачки карневал**, међународна забавно-туристичка манифестација која се од 2005. године организује у Врњачкој Бањи и која садржи преко 40 различитих забавних, уметничких и спортских манифестација. Организатор ове забавно туристичке манифестације је Туристичко-спортски центар "Врњачка Бања". Централна манифестација Врњачког карневала је велика међународна карневалска поворка, која је 2005. године окупила 34 карневалске групе из земље и иностранства са преко 1.500 учесника. Ова манифестација годишње окупи око 200.000 посетилаца Од 08-15. јула 2007. године одржан је и трећи међународни Врњачки карневал са учешћем карневалских група из: Италије, Француске, Румуније, Хрватске, Шпаније, Словеније, Македоније.

Слика 2. Карневал у Врњачкој Бањи (www.vrnjackikarneval.com)

Карневал у Врњачкој бањи је један од пет који се одржавају у Србији (Карневал цвећа у Белој Цркви, Карневал бродова у Београду, Карневал у Панчеву и Карневал у Вршцу) и члан је Европске федерације карневалских градова (www.vrnjackikarneval.com).

- **Фестивал филмског сценарија**, уметничка манифестација, која се од 1974. године одржава у Врњачкој бањи од 17-22. августа, у термину који постаје традиционалан. У почетку се звао "Југословенски филм у акцији". До 1991. године на простору бивше СФР Југославије по значају је био други филмски фестивал, иза Пулске Арене. Гости су најпознатије личности из света филма у Србији и са простора бивше СФР Југославије. Као пратеће манифестације организују се: летња школа филмске драматургије и симпозијум филмског стваралаштва, уз забавно-музички програм. Уз филмске фестивале у Нишу, Сопоту, Новом Саду, овај фестивал представља најзначајнију филмску продукцију у Србији. Број учесника је око 1000, а посетилаца неколико хиљада (www.screenfest.org.yu).
- **Весели спуст**, туристичко-забавна и спортско-рекреативна манифестација, коју традиционално организују Туристичка организација општине Краљево у сарадњи са Кајак клубом "Ибар" из Краљева. Први спуст реком Ибар је одржан 1989. године. Сплаварење од средњевековног града Маглича до Краљева јединствена је атракција у овом делу Србије која поприма и међународни

карактер. Одржава се у првој недељи јула месеца. Манифестација је сваке године све масовнија, а на њој учествује и до 10.000 људи из Краљева, Београда, Горњег Милановца, Јагодине, Крушевца и других градова Србије, као и из Македоније (www.kraljevo.com/veselispust).

- **Врњачке културне свечаности**, туристичка манифестација локалног карактера, која се организује од 1973. године као допуна боравка гостима – корисницима бањских услуга од јуна до октобра месеца. Почиње уочи Видовдана и траје до краја октобра. Ова манифестација има слоган "Сто дана - сто приредби", што значи да се сваки дан на централној бини у парку Бање одржавају различите манифестације (позоришне представе, концерти забавне, класичне и народне музике, књижевне и поетске вечери, фестивали фолкора, играчки и друго). Ову манифестацију током свих дана трајања посети и до 200.000 посетилаца, што је сврстава у ред најпосећенијих туристичких манифестација посматраног простора. Врњачке културне свечаности представљају мешовити тип уметничких манифестација¹⁵ које садрже следеће програмске целине: "Позоришни дани", "Књижевно лето", "Вечери класике", "Фестивал забавне музике", "Фестивал народне музике", "Фестивал ликовног стваралаштва", "Програм замка културе", "Летњи фестивал", "Културно-уметнички програм амфитеатра", "Трг културе и променаде", и "Фестивал филмског сценарија" као део програма Врњачких културних свечаности који је постао самостална туристичка атракција (arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/).

Закључак

Туристичке манифестације представљају потенцијал развоја туризма на простору транзитног туристичког подручја Западно Поморавље. Повезане са бројним другим туристичким садржајима овог простора могу да постану, или већ јесу, битан покретачки фактор туристичких кретања у Западно Поморавље. Туристичке манифестације ангажују и покрећу целокупну туристичку привреду, туристичке организације и придружене културне, образовне, спортске, научне и друге установе и организације у напорима да се организују квалитетне, масовно посећене, културно, уметнички и естетски високо вредноване манифестације различитих садржаја, времена и амбијента одржавања уз истовремено подизање њиховог имиџа, као и имиџа целокупног подручја. Туристичке манифестације су у тесној вези и са развијеним привредним делатностима насеља у којима се организују (пољопривреда, прехранбена индустрија, текстилна индустрија, машинска индустрија и друге), преко спонзорства и донаторства привредних субјеката и привредних делатности као мотива за организовање туристичких манифестација.

С обзиром на транзитни значај простора, којим (Према Техничком секретаријату Европског коридора 10) дневно овом трасом пређе 3000 возила¹⁶, туристичке манифестације представљају и мотив за задржавање путника који су у транзиту на дужи период, ради туристичког боравка и одмора.

Од укупно евидентираних 75 манифестација на простору 7 општина Западног Поморавља, применом и анализом одговарајућих вредносних критеријума, издвојено је 16 туристичких манифестација које чине самосталну туристичку вредност Западног

¹⁵ Манифестације које у себи садрже све облике уметничког стварања, а да ни један од њих није посебно издвојен као главни.

¹⁶ Транзитни туристички правац који повезује паневропски Коридор 10, са најпосећенијим туристичким регионима у Србији, Копаноник и Тара-Златибор-Златар и перспективним центрима руралног туризма на простору туристичког региона Шумадијске планине.

Поморавља. Ових 16 манифестација по рангу организовања се крећу од локалних ("Врњачке културне свечаности"), регионалних ("Жупска берба", "Видовданске свечаности") до националних (осталих 11 манифестација) и међународних ("Златна кацига", "Врњачки карневал"). Све наведене манифестације су традиционалне осим "Врњачког карневала", који по критеријуму за одређивање традиционалности манифестације 2010. постаје традиционална манифестација.

Према времену одржавања, свих 16 манифестација се одржава у терминима који су погодни за масовније туристичке посете, односно у доба летње туристичке предсезоне и сезоне и периоду ђачких екскурзија. Осим "Видовданских свечаности", "Златне кациге", "Врњачких културних свечаности", "Дисовог пролећа", остале манифестације трају два до пет дана.

Број посетилаца је од неколико хиљада до неколико десетина или стотина хиљада ("Врњачке културне свечаности", "Видовданске свечаности", "Врњачки карневал", "Весели спуст", "Жупска берба", "Берза бања и климатских места Србије"), са гостима из целе Србије и иностранства (махом из држава у окружењу). Број учесника је од неколико десетина до неколико стотина ("Смотра народног стваралаштва деце Србије", "Врњачке културне свечаности", "Видовданске свечаности", "Берза бања", "Врњачки карневал", "Весели спуст", "Падешки кладенац", "Фестивал филмског сценарија"). Учесници су и најзначајнија имена српске културне јавности ("Врњачке културне свечаности", "Видовданске свечаности", "Фестивал филмског сценарија", "Дисово пролеће", "Беловодска розета", "Жички духовни сабор", "Јефимијини дани", "Златна кацига").

Према пратећим манифестацијама, односно садржајима који допуњују основни програм туристичке манифестације свих 16 издвојених манифестација се издвајају у односу на осталих 59. Посебно се по атрактивности пратећих манифестација издвајају: "Врњачке културне свечаности", "Видовданске свечаности", Сабор фрулаша Србије "Ој Мораво", "Врњачки карневал", "Жупска берба", "Берза бања и климатских места" и "Падешки кладенац".

Простор одржавања ових манифестација је повезан са антропогеним и природно-географским туристичким вредностима Западног Поморавља и Србије. Поједине туристичке манифестације се баве очувањем културне баштине, традиције, фолклора и обичаја: "Падешки кладенац", "Жички духовни сабор", Сабор фрулаша Србије "Ој Мораво", "Фестивал народног стваралаштва деце Србије", "Жупска берба", "Видовданске свечаности", "Златна кацига", "Дисово пролеће", Јефимијини дани, "Беловодска розета". Такође, простор одржавања појединих манифестација представља и културну баштину Србије ("Жички духовни сабор"-манастир Жича, "Јефимијини дани"-манастир Љубостиња, део програма "Видовданских свечаности" – манастир Наупаре, црква Лазарица у Крушевцу).

Део манифестација се одржава у сеоским срединама што има утицаја и на развој руралног туризма ("Падешки кладенац" - село Падеж, "Беловодска розета" - село Бела Вода, "Сабор фрулаша Србије "Ој Мораво" - село Прислоница, "Фестивал народног стваралаштва деце Србије" - село Ратина, део програма "Дисовог пролећа" - село Заблаће). Чачак, Врњачка бања, Крушевац и Краљево се као регионални урбани центри издвајају по броју манифестација, које се одржавају у просторима општинских културних институција. Простор одржавања појединих манифестација промовише и природно-географске вредности простора: "Видовданске свечаности" - планину Јастребац, "Нарцисима у походе" - планину Гоч.

Организатори наведених манифестација су институције културе од општинског до републичког нивоа у тесној вези са општинским туристичким организацијама и Туристичком организацијом Србије, а свих 16 манифестација се налази и у Календару туристичких приредби у Србији за 2007. годину.

Да би се постигло да наведене манифестације представљају и водећи вид туризма, потребно је избећи примећене недостатке: стихијски приступ у организовању, недовољну маркетиншку активност, слабу сарадњу и неповезаност организатора са осталим чиниоцима туризма, појаву подударња у датумима организовања манифестација са истим или сличним програмима и садржајима.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамовски, М. (1996). *Маркетинг на големите манифестацији*. Охрид: Институт за истраживање на туризам при Факултетот за туризам и угостителство,
- Backman, K, S. Backman, M. Uysal, K. Mohr Sunshine (1995). Event tourism An examination of motivations and activities, *Festival Management & Event Tourism*, 3 (1), pp. 15 – 24
- Baum, T, Hagen L. (1999). Responses to seasonality The experiences of peripheral destinations. *International journal of tourism research*, vol. 1, pp. 299-312
- Bessiere, J. (1998). Local development and heritage: Traditional food and cuisine as tourist attractions in rural areas, *Sociologia ruralis*, vol.38, no 1, pp 21-35
- Бјељац, Ж. (1998). *Манифестациони туризам у Војводини*. Нови Сад: Институт за Географију, ПМФ, докторска дисертација
- Бјељац, Ж. (2006). *Теоријске основе манифестационог туризм*. Београд: Географски институт "Јован Цвијић" САНУ, посебно издање, књига 67,
- Vodič kroz turističke manifestacije* (2007), Београд: GPR "International", бројеви 6 и 7,
- Getz, D. (1997). *Event management and Event Tourism*. New York: Cognizant Communications Corporation
- Getz, D. Wicks, J. (1993). Editorial. *Festival Management & Event Tourism*, 1(1), pp. 1–3.
- Getz, D. Chayne, J. (1997). Special event motivations and behavior. U Ryan, C (ed), *The tourist experience. A new introduction*, pp.135-154,
- Група аутора (1996). *Просторни План Републике Србије*. Београд: Републички завод за статистику
- Grupa autora (2006): *Strategija razvoja turizma u Srbiji do 2015. godine*. Zagreb: Horvath International. Београд: Економски факултет
- Календар туристичких приредби Србије* (2007), Београд: Туристичка организација Србије,
- Marković, J. Đ. (1988). *Enciklopedijski geografski leksikon Jugoslavije*. Sarajevo: Svijetlost
- Mayfield, T.L, Crompton J.L. (1995). Development of an instrument for identifying community reasons for staging a festival, *Journal of Travel Research*, vol. 33 (3), pp.37-44.
- Станковић, М. С (1990). *Туризам у Југославију*. Београд :Туристичка штампа
- www. International festival and events association, 17.04.2007
- Technical secretariat of Pan European corridor 10, Thessalonica, 2003
- www.berzabanja.com 25.08.2007
- www.turizamcacak.org.yu/Manifestacije 12.09.2007
- www.turizam-krusevac.org.yu 27.08.2007
- www. kraljevo.com 14.09.2007
- www.screenfest.org.yu 21.09.2007
- glas-javnosti.co.yu/ 14.10.2007
- www.vrnjackikarneval.com 25.08.2007
- www.kck.org.yu/srpski/zlatna_kaciga.htm 27.08.2007
- www.seoski-turizam.org 14.10.2007
- www.zupskaberba.co.yu 15.10.2007
- www.Prislonica.co.yu 12.09.2007

ZELJKO BJELJAC
NEVENA CURCIC

S u m m a r y

TOURIST EVENTS IN THE AREA OF WEST MORAVA

Tourist events on area of West Morava represent a great potential of tourism development in the transitional tourist area of West Morava. Connected to other numerous tourist contents of this area, they can or already have become an important actuating factor of tourist movements in West Morava.

Tourist events engage and move the wholesome tourist economy, tourist organizations and accompanied cultural, educational, sport, scientific and other institutions and organizations in their efforts to organize culturally, artistically and esthetically highly valued events of different contents, times and ambiances, with quality and mass attendance, that would improve their image, as well as the image of whole territory. These events are also closely connected to developed economic activities in the settlements that organize them (agriculture, food industry, textile industry, mechanical industry and others), through sponsorships and donations of enterprises and economic activities as the motive for organization of tourist events. With regard to the significance of transit tourism of this area, tourist events also represent a motive for attracting travelers that are on the road for a longer period, aiming to tourist stay and rest. In order to achieve turning this into the leading branch of tourism, already noticed drawbacks need to be overcome: unplanned organization, insufficient marketing activity, poor collaboration between organizers and other participants in the event, overlapping in dates of the events with same or similar content. Out of 75 registered events on territories of 7 municipalities of West Moravia, this paper has, by using authentic methodology, selected 16 tourist events which represent independent tourist value on area of West Morava, Cultural festivities, International Carnival, Spa market, Festival of film scenario (Vrnjacka banja), Golden helmet, Vidovdan celebrations, (Krushevac), Jefimia's days (Trstenik), Spring of Dis (Chachak), Pipe players' convention of Serbia "Oj Moravo" (vilage Prislonica), Review of childrens folk creativity in Serbia (vilage Ratina), Zhicha ecclesiastical convention (Kraljevo), Belovodska rozeta (vilage Bele vode), Visits to daffodils (mountains Stol, Goch), Zhupa's grape gathering (Aleksandrovac), Convention of folk creativity "Padezh well (vilage Padezh) and Happy downhill (river Ibar).